Kazimierz DOBRZAŃSKI
Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW TRWAŁYCH W PRZEMYŚLE SEZONOWYM

Zmiany, jakie dokonały się w systemie ekonomiczno-finansowym i strukturze organizacyjnej gospodarki narodowej, wywarły stosunkowo duży wpływ na działalność przemysłów sezonowych. Należy do nich branżowy przemysł ziemiaczany.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRZEMYSŁU ZIEMNIACZANEGO

W nowej strukturze organizacyjnej, tj. zrzeszeniowej, grupuje on 14 przedsiębiorstw, które łącznie obejmują 21 zakładów. Podstawową jego działalnością jest przerób ziemniaków na wyroby krochmalowe, tj. na mączkę, syropy, glukozę krystaliczną, kleje, dekstryny, krochmale modyfikowane, a także na susze spożywcze, tj. płatki, granulaty, kostkę i grysik. Asortyment produkcji jest znacznie bogatszy, bowiem przemysł ten produkuje ponadto pasze, groch w proszku, płatki kukurydziane, słód, drożdże i piwo. Nadto w okresie międzykampanijnym podejmuje też działalność usługową na rzecz innych jednostek organizacyjnych.

Stosunkowo szeroka struktura asortymentowa produkcji, a nadto jej nieustanne wzbogacanie, wymaga posiadania odpowiednich, co do ilości i jakości, zdolności produkcyjnych oraz właściwego zaplecza surowcowego. W przerobie ziemniaków na krochmal przemysł ten ma pozycję monopolisty. Tylko w niewielkim stopniu zajmują się także tym inne jednostki organizacyjne. Z uwagi na posiadane zdolności produkcyjne przemysł może rocznie przerobić około 1,5-1,6 mln ton ziemniaków, z tego w oddziałach suszów spożywczych około 150 tys. ton. Wielkość przerobu uzależniona jest od dobowych zdolności, które w krochmalniach wynoszą 10 400 ton, a w oddziałach suszów spożywczych 700 ton[1].

Aktualnie poziom posiadanych zdolności nie warunkuje lepszego co do ilości i asortymentu zaspokojenia potrzeb. Niedostatek mocy przetwór-

---

[1] A. K i e r o ń c z y k: Straty w przetwórstwie ziemniaków - stan obecny i zamierzenia. Materiały z konferencji naukowo-technicznej „Możliwości zmniejszenia strat w procesach technologicznych przemysłu żywnościowego", Łódź 1985 s. 1.

czych, nierównomierne rozmieszczenie zakładów w stosunku do bazy surowcowej, a nadto duże zużycie majątku produkcyjnego uniemożliwia pełne zaspokojenie rynku w artykuły spożywcze, będące przetworem ziemniaków. Zapotrzebowanie na przetwory ziemniaczane pokrywane jest zaledwie w 75%[2]; mimo obfitości surowca w kraju.

Zaopatrzenie w surowiec wymaga organizowania własnych baz ziemniaczanych. Zajmują się tym wyspecjalizowane służby agrotechniczno-skupowe działające w 30-tu województwach. Są one odpowiedzialne za zaopatrzenie producentów w jakościowo najbardziej przydatne odmiany sadzeniaków a także przyjęcie surowca poprzez sieć terenowych punktów odbioru. Z uwagi na efektywność przerobu ziemniaków nieobojętny jest poziom zawartości skrobi w skupowanym surowcu. Jej ubytki mogą być wynikiem warunków transportowania a także procesów mechanicznych i technologicznych.

STRUKTURA I ZUŻYCIE ŚRODKÓW TRWAŁYCH

Specyfika surowca i jego przerobu rzutuje na stan i strukturę środków trwałych w tym przemyśle. Są one stosunkowo mocno zróżnicowane. Wyróżnić tu można budynki i budowle, w tym domy mieszkalne a także maszyny i urządzenia, środki transportowe oraz narzędzia, przyrządy, ruchomości i wyposażenia a ponadto zasadzenia wieloletnie i melioracje.

Struktura środków trwałych wskazuje na duży udział budynków i budowli, a nieco mniejszy maszyn i urządzeń w wartości początkowej brutto. Zaledwie kilku procentowy udział przypada na środki transportowe, narzędzia, przyrządy, ruchomości i wyposażenia[3]. Warto zwrócić uwagę na zmiany, jakie dokonały się w strukturze środków trwałych (por. tabela 1). Na przestrzeni lat 1982-1985 wzrastał udział wartości budynków i budowli, a malał maszyn i urządzeń w wartości początkowej brutto środków trwałych. Jest to tendencja - o ile będzie się utrzymywać - jak najbardziej niepożądana. Ważyć będzie na efektywności wykorzystania środków trwałych.

Ponadto występuje w tym przemyśle duże zużycie środków trwałych, znacznie przekraczające średnią krajową dla całego przemysłu. Dotyczy to zarówno środków trwałych ogółem, jak też maszyn i urządzeń W latach 1984-1985 wskaźnik zużycia dla środków trwałych ogółem kształtował się w granicach 46,0-46,2% a dla maszyn i urządzeń 63,9-62,9%.

Ów wysoki poziom zużycia środków trwałych nie ukazuje w pełni stanu faktycznego, tj. dużego zróżnicowania w przekroju przedsiębiorstw należących do zrzeszenia przemysłu ziemniaczanego. W odniesieniu do wyżej

---

[2] Por. M. M a k o w i e c k i: Przemysł, który żywi. Życie Gospodarcze 1984 nr 49 s. 3.

[3] Na przykładzie Zakładów Luboń i Łomża, budynki i budowle w 1985 r. skupiały od 55% do 70% wartości ogółem środków trwałych brutto.

Tabela 1

Udział wartości początkowej budynków i budowli oraz maszyn i urządzeń w wartości początkowej środków trwałych brutto w procentach

Grupy rodzajowe środków trwałych	Rok	Przedziały (%)					Razem przedsiębiorstwa
		20	21-35	36-50	51-60	61-80	
Budynki i budowle	1982	-	1	5	5	2	13
	1985	-	-	1	4	8	13
Maszyny i urządzenia	1982	-	3	8	1	1	13
	1985	1	7	5	-	-	13

Źródło: Opracowano na podstawie materiałów Zrzeszenia.

Tabela 2

Umorzenie środków trwałych (w procentach)

Środki trwałe	Rok	Przedziały (%)						Razem przedsiębiorstwa
		26-40	41-50	51-60	61-70	71-80	Powyżej 81	
Ogółem	1984	3	8	3	-	-	-	14
	1985	2	6	4	1	-	-	13
Maszyny i urządzenia	1984	1	2	2	6	3	-	14
	1985	1	1	2	4	4	1	13

Źródło: Opracowano na podstawie materiałów Zrzeszenia.

wskazanych przedsiębiorstw ukazują to dane zawarte w tab. 2. Wskazują one na znacznie wyższy poziom zużycia w wielu przedsiębiorstwach. Niepokojący jest fakt, że w około 68% przedsiębiorstw zużycie maszyn i urządzeń przekroczyło wskaźnik 60%, w tym jedna trzecia przedsiębiorstw wskaźnik powyżej 70%[4]. Wskaźnik zużycia raczej ma tendencję rosnącą.

Przyczyną narastającego zużycia, w tym szczególnie maszyn i urządzeń, jest niedoinwestowanie tegoż przemysłu, a także specyfika procesu technologicznego. Negatywnie oddziaływuje też, przy obfitości surowca, prze-

[4] Obliczenia na podstawie danych statystycznych przedsiębiorstw.

kraczanie norm przerobu. Jest to zjawisko typowe dla przemysłów sezonowych. W przemyśle ziemniaczanym w ostatnich latach wskaźnik wykonania norm dobowych wahał się w granicach 107,3%-109,6%[5].

Miarą niedoinwestowania może być wiek, np. kotłów parowych (por. tabela 3). Z danych dotyczących ich okresów eksploatacyjnych wynika, że zaledwie 16% tych kotłów oddano do eksploatacji przed dziesięcioma laty. Stosunkowo dużo, bo aż 40% tychże kotłów jest eksploatowanych powyżej 30 lat.

Tabela 3

Okresy eksploatacyjne kotłów parowych

Kotły parowe	Okresy eksploatacji						Razem
	do 10 lat	10-20	20-30	30-45	45-60	powyżej 60 lat	
Ilość (szt.)	10	11	16	10	5	10	62
Struktura (%)	16	18	26	16	8	16	100

Źródło: Opracowane na podstawie materiałów Zrzeszenia.

Wzrastające zużycie środków trwałych, w tym maszyn i urządzeń, pogarsza wskaźnik produktywności tychże środków[6]. Na przestrzeni lat 1982--1985, tj. od momentu powstania zrzeszenia, wskaźnik ów stale maleje. Zrzeszenie w momencie swojego powstania nie dysponowało zasadniczymi możliwościami modernizacyjnymi. Jest to problem nadal aktualny, jeśli chodzi o modernizację branży. Zmiana tego stanu rzeczy może nastąpić w wyniku podjęcia działań ze strony instytucji centralnych, które sfinansować są w stanie dalsze potrzeby modernizacyjne.

Poziom produktywności środków trwałych w poszczególnych przedsiębiorstwach jest stosunkowo zróżnicowany. W 1982 r. w podległych zrzeszeniu przemysłu ziemniaczanego przedsiębiorstwach wahał się on w przedziale 0,89 do 7,87 przy średnim dla danej jednostki organizacyjnej 2,55. Ów wskaźnik nieco wzrósł w 1983 r. W rezultacie na 1 zł wartości środków trwałych brutto uzyskano w zrzeszeniu jako całości 2,99 zł[7]. W dalszym

---

[5] Por. Materiały Zrzeszenia Przemysłu Ziemniaczanego nr 59. Poznań -- październik 1985.r.

[6] Szerzej o produktywności środków trwałych pisali m.in.: J. W i ę c k o w s k i: Efektywność gospodarcza przedsiębiorstwa. Warszawa: Wydawnictwo Związkowe CRZZ, 1971 s. 201; Red. Statystyka dla ekonomistów. T. 3. Red. M. Krzysztofiak Warszawa: PWE, 1970 s. 111.

[7] Por. Informacja nr 69 (Materiały Zrzeszenia). Poznań marzec 1984 s. 22 tab. 15.

okresie, tj. w 1985 r., nastąpiło znaczne obniżenie się wartości sprzedaży produkcji własnej i usług w przeliczeniu na 1 zł wartości początkowej środków trwałych brutto. Ponadto przewiduje się w 1986 r. w porównaniu z 1985 r. dalsze obniżenie powyższego wskaźnika z 1,40 zł do 1,30 zł[8].

KIERUNKI ODDZIAŁYWANIA NA PRODUKTYWNOŚĆ ŚRODKÓW TRWAŁYCH

Występujący nadal niezaspokojony popyt na artykuły pochodne ziemniaka, wymaga obok wzrostu zdolności produkcyjnej dalszej poprawy poziomu wskaźnika produktywności środków trwałych. Jedynie wzrost wskaźnika odnowienia środków trwałych może zahamować proces dekapitalizacji majątku produkcyjnego. Jak dotąd w przemyśle tym poziom całkowitego umorzenia środków trwałych jest nieporównywalnie wyższy od wskaźnika odnowienia tych środków[9]. Zauważyć jednak należy, że fundusze rozwoju w skali całej branży od dłuższego czasu są niedostateczne i nie pokrywają minimalnych potrzeb.

Mimo niekorzystnych warunków są podejmowane wysiłki na rzecz rozwoju i zwiększenia produkcji. Przykładem tego może być zakończenie w 1985 r. budowy oddziału spożywczych suszów ziamniaczanych w Toruniu, budowy rurociągu tłuszczowego w Łomży a także stacji odkamieniania surowca W Drawsku i Łobezie. Temuż celowi służy też budowa warsztatu samochodowego w Miechlowie i modernizacja stacji tarcia w krochmalniach w Trzemesznie i Bronisławiu.

Działania muszą być kontynuowane, jakkolwiek mogą być skupione na poszczególnych odcinkach procesu technologicznego[10]. Dotyczy to szczególnie modernizacji krochmalni, np. w Łomży, Nowogardzie i Pile. Celem tych zabiegów jest zwiększenie zdolności przerobowej, a także uzysku krochmalu bezwodnego w stosunku do skrobi wprowadzanej z surowcem do przerobu[11]. Obecnie bowiem stosowane w 16 zakładach branży ziemniaczanej maszyny i urządzenia do przerobu ziemniaków na krochmal charakteryzują się bardzo niskim stopniem nowoczesności rozwiązań pod względem technicznym i uzyskiwanych wskaźników technologicznych.

Oprócz szerokiego programu modernizacji przemysłu, będącego w posiadaniu danego Zrzeszenia, w imię zwiększania produktywności podejmuje się

---

8) Por. Informacja nr 59. Poznań - październik 1985 r. s. 31.

9) W 1985 r. całkowite umorzenie środków trwałych wyniosło 15,43%.

10) Na temat modernizacji pisał m.in. W. Piotrowski. Por. W. P i o t r o w s k i: Modernizacja środków pracy a nowe inwestycje. Warszawa: PWE, 1965 s. 21-22.

11) Por. A. K i e r o ń c z y k: Straty w przetwórstwie ziemniaków, op. cit. s. 3.

w dalszym ciągu działania na rzecz wynalazczości pracowniczej, czy usuwanie wąskich przekrojów technologicznych. W programie na lata 1986--1990 temu ma służyć opracowanie konstrukcji i wdrożenie udoskonalonej wersji płuczki, wprowadzenie do produkcji większej ilości tarek szybkoobrotowych a także, m.in. sit wirowych, wstrząsowo-wibracyjnych[12].

Na efektywność wykorzystania środków trwałych pośrednio wpływ ma mechanizacja prac polowych[13]. Przemysł jest zainteresowany ograniczeniem zanieczyszczeń mineralnych w dostawach ziemniaków. Brak jak dotąd skutecznych urządzeń do wstępnego oczyszczania surowca powoduje szybsze zużycie transportu. Dodatkowo zanieczyszczenia te, przy obecnie stosowanych mało skutecznych urządzeniach mycia ziemniaków, dostają się do operacji technologicznych. Powoduje to przyspieszenie zużycia urządzeń, zakłócenia w ich pracy a także pogorszenie jakości produkowanego krochmalu a tym samym ograniczenie możliwości eksportu mączki. Zmiana tej sytuacji wymaga budowy urządzeń do wstępnego oczyszczania ziemniaków z zanieczyszczeń mineralnych i organicznych w punktach skupu[14].

Z uwagi na specyfikę przemysłu poziom wykorzystania środków trwałych zależy od ilości i jakości surowca. Stąd wysiłki przedsiębiorstw i Biura Zrzeszenia będą sprowadzać się do zabezpieczenia baz surowcowych przemysłu w odpowiedni materiał siewny, rozszerzenia pomocy agrotechnicznej na rzecz wzrostu kłębów i skrobi. Ponadto by zmniejszyć straty skrobi w transporcie, przedsiębiorstwa są zainteresowane rozszerzeniem odbioru bezpośredniego z gospodarstw producentów.

W kosztach pozyskania ziemniaków, a więc w kosztach produkcji, w tymże przemyśle, decydujące znaczenie w zasadzie posiadają dwa 2 wskaźniki. Są nimi koszty przewozu i składowania oraz poziom skrobi w przerabianym surowcu. Stąd też przemysł jako całość, a także poszczególne przedsiębiorstwa, są zainteresowane działaniami na rzecz ograniczenia dalekich przerzutów[15]. W ostatnich latach zmniejszono je prawie o 40%. Nadto rozwijano własną bazę produkcji sadzeniaków, uzyskując w ten sposób materiał o wyższej zasobności skrobi.

W przemyśle ziemniaczanym możliwości lepszego wykorzystania środków trwałych, a tym samym zwiększenia stopnia zaspokojenia rynku, są stosunkowo szerokie. Wiążą one ze sobą przemysł, rolnictwo, chemię a także naukę. Wszystkie te dziedziny wywierają swój wpływ na poziom produktywności środków trwałych. Lepszy, co do zawartości skrobi surowiec, nowocześniejsze urządzenia techniczne a także umiejętności ludzkie ostatecznie warunkują poziom wykorzystania środków trwałych. Rola zrzeszenia,

---

[12] Por. Branżowy program produkcji i wdrożeń maszyn i urządzeń dla unowocześnienia technologii przerobu ziemniaków na krochmal, na lata 1986-1990. MR i GŻ - Warszawa i Zrzeszenie Przedsiębiorstw Państwowych Przemysłu Ziemniaczanego - Poznań 1985.

[13] Dość często zamiast pojęcia „produktywność" stosuje się wyraźnie „efektywność środków trwałych". Por. Statystyka dla ekonomistów. op. cit.

[14] Por. Plan Koordynacyjny Problemu Resortowo-Branżowego nr 130.

[15] Przewiduje się zlokalizowanie nowoczesnego zakładu przerobu ziemniaków na wschodnich terenach kraju.

jako stosunkowo młodej jednostki organizacyjnej, sprowadza się do koordynacji działań przedsiębiorstw. Pełniąc rolę usługową wobec przedsiębiorstw ma ono możliwości oddziaływania na poziom wykorzystania środków trwałych. W tej konkretnej sytuacji odpowiada ono za rozwój branży ziemniaczanej i za wzrost produkcji[16].

Wobec niewystarczających funduszy inwestycyjnych przedsiębiorstw, działania Biura Zrzeszenia musiały się koncentrować na nakłonieniu władz centralnych do niektórych zmian w obowiązujących przepisach i dostosowaniu ich do specyfiki przemysłu ziemniaczanego. W rezultacie uzyskano obniżenie podatku dochodowego i ulg z tytułu realizacji inwestycji a nadto dofinansowanie do szeregu tytułów inwestycyjnych, realizowanych w niektórych przedsiębiorstwach.

Szczególnie istotnym problemem jest przeciwdziałanie postępującej dekapitalizacji majątku trwałego, a także wskaźnika ubytków ziemniaka i samej skrobi. Wskaźnik ten w ostatnich latach wzrósł prawie pięciokrotnie.

Wychodzą temu na przeciw założenia centralnego programu badawczo-rozwojowego na lata 1986-1990, w którym położono, m.in. akcent na zabezpieczenie potrzeb przemysłu ziemniaczanego, odnośnie maszyn, urządzeń i części zamiennych. Zamierzenia na najbliższe lata wskazują na konieczność szerszych wdrożeń technicznych, mających charakter antyimportowy. W dużym stopniu wiąże się to z działalnością Centralnego Laboratorium Przemysłu Ziemniaczanego, Mimo antyimportowych wdrożeń, ma miejsce koordynacja zakupów części zamiennych i innych materiałów z rezerwy dewizowej zrzeszenia.

Analizując możliwości lepszego wykorzystania środków trwałych ma się do czynienia z różnymi kierunkami działań. Jednym z nich są bezpośrednie działania podejmowane w samych przedsiębiorstwach[17]. Mają one charakter organizacyjno-techniczny. Dalsze z kolei wiążą się z kompleksem agrotechnicznym, nadto z zakupem i przewozem surowca. Kierunek trzeci to szeroko rozumiana koordynacja działalności przedsiębiorstwa w ramach zrzeszenia i samego Biura Zrzeszenia. Działalność tejże jednostki organizacyjnej, jako organu przedstawiczelskiego, zmierza do pozyskiwania możliwości rozwoju ekonomiczno-finansowego. Ta wielokierunkowa działalność jest koniecznością. Wywiera ona pozytywny wpływ na poziom produktywności środków trwałych.

---

16) Por. Organizacyjne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania zrzeszeń przedsiębiorstw państwowych. Poznań: W.O. TNOiK oraz AE Poznań 1984.

17) Chodzi m.in. o dostosowanie wielkości funduszu amortyzacji do rzeczywistych potrzeb odtworzeniowych. Problem ten został poruszony przez W. Roszkowską. Por. W. R o s z k o w s k a: Proces reprodukcji środków trwałych wybranych szczecińskich przedsiębiorstw transportu samochodowego. Prace Katedry Finansów. W: Prace Politechniki Szczecińskiej. Szczecin 1982 s. 99.

Kazimierz Dobrzański

FACTORS SHAPING UTILIZATION OF FIXED ASSETS IN SEASONAL INDUSTRY

Summary

Increase of the efficiency index requires undertaking by economic subjects activities aimed at better utilization of the factors of production, ie improved utilization of among others productive capacities. It also concerns relatively small industries which are also characterized by seasonality.

Potato industry belongs toosuch industries This industry is characterized by broad structure of production, strive for enrichment of assortment and growth of productive capacity though in limited extent. Raw-material base is extended and organizationally improved.

Nevertheless - so far - the demand index for processed potatoes - in spite of relative abundance of raw material has not been fully realized. The reason for non-fulfillment of social demand as regards processed potatoes is among others: shortage of productive capacities, uneven distribution of factories in relation to raw - material base and also relatively big depreciation of productive assets.

This state of affairs worsens the productivity index of fixed assets. A number of multidirectional activities are undertaken in this industry in order to ensure its growth. They are the following:

- enlargement, modernization of technological processes,
- motivation activities in favour of workers inventiveness,
- elimination of technological bottle-necks,
- decrease of mineral and organic contamination of potatoes,
- limitation of unnecessary transfers of potatoes,
- reduction of starch losses in technological processes.

The abae listed activities show only the main directions, which are undertaken in this industry. They should be treated non a broad basis and should aim at increasing the degree of replacement of capital assets.